

Aurelija Tamošiūnaitė

Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas

Recenzuojama:

*Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė
XVI–XX amžiuje. Straipsnių rinkinys,
sudarytojas Arvydas Pacevičius*

Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla,
2013, 510 p. ISBN 978-609-459-198-3

Pastaraisiais metais Lietuvos mokslo padangėje suintensyvėję egodokumentikos tyrimai jau duoda apčiuopiamų rezultatų: 2013 metais baigti du egodokumentų skaitmeninimui, sklaidai, tyrimams skirti Lietuvos mokslo tarybos finansuoti projektai (*Lietuvos egodokumentinio paveldo* [LEGODOK]¹ ir *Asmeninės lietuvių rašomosios kalbos duomenų bazės* [AKdb]² kūrimas), mokslinei vartosenai atverti abiejų projektų duomenynai. Tiesa, savo pobūdžiu šios duomenų bazės skirtingos, tačiau puikiai papildančios viena kitą: egodokumentų duomenų bazėje LEGODOK pateikiamas Lietuvos atminties institucijose saugomų egodokumentų bibliografinis registras (paešką šioje duomenų bazėje galima atlikti pagal šaltinio publikaciją, parašymo laiką, kalbą, egodokumento tipą ir saugojimo vietą), o AKdb mokslinei vartosenai pateikiami iš privačių (asmeninių) kolekcijų surinkti, per visą XX amžių įvairaus išsilavinimo, profesijų ir raštingumo autorių rašyti lietuviški laiški (be bibliografinio laiško aprašo, čia pateikiama trumpa informacija apie autorių, skaitmeninės laiškų kopijos, dokumentiniai perrašai ir perrašai bendrinės kalbos rašyba). Šių dviejų duomenų bazių atvėrimas vartotojams skatina išsamesnius Lietuvos ir lietuviškosios egodokumentikos tyrimus, kol kas žengiančius tik pirmuosius žingsnius.

Gražia tokių tyrimų pradžia reikėtų laikyti 2013-aisiais pasirodžiusį Lietuvos egodokumentiniam paveldui, jo tyrimams, metodikai, teorijai ir praktikai skirtą solidų, 510 puslapių straipsnių rinkinį, kuriame publikuojami 2011 metų spalio 29–30 dieno-

1 Projekto interneto svetainę žr. LEGODOK – Lietuvos egodokumentinis paveldas (<http://legodoc.lt>).

2 Projekto interneto svetainę žr. AKdb – Asmeninės lietuvių rašomosios kalbos duomenų bazė (www.musulaiskai.lt).

mis konferencijoje „Lietuvos egodokumentinis paveldas Europoje: tyrimai, interpretacijos, sklaida“ skaitytų pranešimų pagrindu parengti straipsniai ir studijos.

Egodokumento terminą mokslinei vartosenai dar 6-uoju XX amžiaus dešimtmečiu pasiūlė olandų istorikas Jacques'as Presseris, egodokumentais pavadinęs tokius tekstus (istorinius šaltinius), kuriuose itin ryškus rašančiojo „aš“, atsiskleidžiantis per aprašomus pojūčius, išgyvenimus, veiksmus, mintis. Rašantysis tokiuose tekstuose yra tiek aprašomasis objektas, tiek subjektas³. Rudolfas Dekkeris teigia, jog Presseriui prisireikė neutralaus termino, kuriuo būtų galima pavadinti įvairių pirmuoju asmeniu rašytų tekstų (dienoraščių, laiškų, atsiminimų, autobiografijų ir pan.) visumą⁴. Į platesnę mokslinę apyvartą terminas pateko 10-uoju XX amžiaus dešimtmečiu⁵; šiuo metu jis jau yra neatsiejama socialinės istorijos, istorinės antropologijos, mikroistorijos ir kitų ties humanitarinių ir socialinių mokslų sankirta atsiradusių mokslo krypčių terminijos dalis.

Olandijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir kituose Europos kraštuose, kaip rodo pastarųjų dešimtmečių darbai, privačiosios raštijos (egodokumentikos) tyrimai pasiekė tam tikrą brandą, egodokumentinis paveldas čia pasitelkiamas ne tik istoriniams, ypač kasdienybės istorijos, tyrimams. Juo jau porą dešimtmečių grindžiami ir istorinės sociolingvistikos tyrimai, leidžiantys naujai ir kitaip pažvelgti į rašomosios (ir ne tik) kalbos istoriją⁶. Todėl egodokumentikos „atradimas“ lietuviškame kontekste yra sveikintinas ir perspektyvus įvairiapusių tyrimų reiškiny.

Laiškai, dienoraščiai ir kiti pirmuoju asmeniu rašyti tekstai (egodokumentai) iki šiol Lietuvos mokslininkų buvo tiriama ne kaip visuma, o kaip pavieniai, dažniausiai su konkrečiu asmeniu, istoriniu įvykiu susiję pagalbiniai dokumentai (šaltiniai). Stinga ne tik teoriniams egodokumentų tyrimų aspektams (tipologijai, tyrimų metodologijai ir kt.) skirtų darbų, bet ir apžvalginių ar lyginamojo pobūdžio studijų, leidžiančių pažvelgti į Lietuvos egodokumentiką iš tarptautinės perspektyvos, t. y. platesniame europiniame ar pasauliniame kontekste. Todėl šiuo straipsnių rinkiniu, pasak jo sudarytojo Arvydo Pacevičiaus, ir siekta užpildyti sistemingų ir kompleksinių Lietuvos ir lietuviško egodokumentinio paveldo tyrimų ir jų rezultatų sklaidos stygių (p. 7).

Knygoje publikuojama devyniolika straipsnių, suskirstytų į penkis teminius skirsnius: „Tyrimų problemos“, „Projektinės patirtys“, „Atodangos“, „Ištakos“ ir „Tapatumų sklaida“. Rinkinys pradedamas sudarytojo pratarme, knygos gale pateikiama santrauka anglų kalba ir asmenvardžių rodyklė. Knygos skaitytojui būtų pravertęs ir rinkinio gale arba bent kiekvieno straipsnio pabaigoje pateiktas cituotos literatūros sąrašas. Žinoma, skirtingų mokslo krypčių ar sričių straipsnių publikavimo ir citavimo tvarkos nėra tapačios (pavyzdžiui, istorikai, regis, yra linkę pasikliauti tik cituojamos literatūros nuorodomis išnašose), tačiau egodokumentikos tyrimų sritis Lietuvoje kol kas visai nauja, todėl ateities tyrėjams pagrindinių šios srities veikalų registras viena ar kita forma, manyčiau, būtų buvęs naudingas.

³ Wal, Rutten 2013, 1.

⁴ Dekker 2002, 7.

⁵ Dekker 2002, 9.

⁶ Plačiau apie egodokumentų svarbą istorinės sociolingvistikos tyrimuose žr. Tamošiūnaitė 2012, 395–409.

Pirmieji du straipsnių rinkinio skirsniai („Tyrimų problemos“ ir „Projektinės patirtys“) skirti teoriniams ir metodologiniams egodokumentikos aspektams pristatyti. Ypač daug dėmesio skiriama egodokumentų tyrimų kryptims, jų raidai kituose kraštuose aptarti, beveik visuose straipsniuose svarstoma termino *egodokumentas* samprata, daug dėmesio skiriama egodokumentų tipologijai (kokio žanro tekstai, šaltiniai priskirtini egodokumentikai ir kodėl). Kitaip nei implikuoja knygos pavadinimas, teoriniuose skirsniuose publikuojami straipsniai pateikia ir užsienio, visų pirma prancūzų, lenkų, šveicarų (vokiškai kalbančių kraštų), egodokumentikos tyrimų perspektyvą ir įdirbį.

Straipsnių rinkinys pradedamas 2013-aisiais Anapilin netikėtai išėjusio kultūros istoriko Vytauto Berenio straipsniu „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“ (p. 13–26). Tai vienas iš paskutinių šio nenuilstančio mokslininko straipsnių, kuriame jis glaustai pristato egodokumentų tyrimų pradžią, siedamas ją su vadinamųjų socialinių apačių mentalinių nuostatų (p. 18) tyrimais. Nors egodokumentais kaip tyrimo šaltiniu būdavo remiamasi istoriniuose tyrimuose, tačiau jie bene visada vaidino pagalbinį vaidmenį – visų pirma dėl subjektyvaus jų informacijos pobūdžio. Tik 8-uoju praeito amžiaus dešimtmečiu pasirodę mikroistorijos, socialinės antropologijos ar naujojo istorizmo (pavyzdžiui, prancūzų Analų mokyklos) krypties tyrimai pakeitė požiūrį į egodokumentus: šie tapo ne tik tyrimų šaltiniu, bet ir pagrindiniu tokių tyrimų objektu. Išskirtinis egodokumentikos tyrimų bruožas – dėmesys „socialinėms apačioms“, įvairioms ne elito rašymo formoms, kaip teigia Berenis, orientuoja į „‘demokratinę’ tyrimų perspektyvą“ (p. 19), t. y. egodokumentika leidžia įvairiais pjūviais (kalbiniu, literatūriniu, istoriniu, antropologiniu, socialiniu ir kt.) tirti „‘pasimetusių istorijoje’ žmonių rašytinius dokumentus“ (p. 19). Kita vertus, straipsnio autoriaus minimi ir cituojami lietuviškos egodokumentikos pavyzdžiai (Teodoro Jevlašauskio, Mykolo Kleopo Oginskio atsiminimų publikacijos, Merkelio Račkausko užrašai ir kt.) vis dėlto perteikia išsilavinusių skirtingų istorinių epochų atstovų asmenines refleksijas, o ne istorijoje „pasimetusių“, užmirštų (t. y. nežymių, eilinių) žmonių mentalines nuostatas.

Torunės Mikalojaus Koperniko universiteto mokslininkų Waldemaro Chorączy-czewskio ir Agnieszkos Rosos straipsnyje „Metodologiniai lietuviškųjų egodokumentų paieškos aspektai lenkišku požiūriu“ (p. 27–45) aptariama egodokumentų tipologizavimo problematika, tyrimų kryptys, *lietuviškojo egodokumento* samprata, tokių dokumentų paieškos Lenkijos archyvuose ypatumai. Iki XVIII amžiaus pabaigos sąvokos „lietuviškumas“ ir „lietuvis“, teigia autoriai, nekelia didesnių problemų, užtat analizuojant XIX amžiaus ir XX amžiaus pradžios egodokumentus „lietuviškumo“ problema tampa svarbi. „Lietuviškuoju egodokumentu“ autoriai linkę įvardyti dvejopo pobūdžio tekstus, t. y. tokius, kuriuose aiškus rašančiųjų tapatinimasis su Lietuva, ir tokius, kuriuose „savo asmenybę atsiskleidžia žmonės, artimai susiję su Lietuva, ji įsitvirtino jų pasaulėvaizdyje ir yra asmeninio gyvenimo aprašymuose“ (p. 29). Dauguma lietuviškų egodokumentų Lenkijoje, pasak autorių, saugomi archyvuose, ne bibliotekose. Tai kiek apsunkina jų radimą, nes iš archyvinio aprašo dažnai

sunku nustatyti fonduose esančių rankraščių egodokumentiškumą. Su tokia pačia problema tyrėjai susiduria ieškodami egodokumentų ir pagrindinėse Lietuvos atminties institucijose (žr. toliau).

Egodokumentikos tyrimų raidą straipsnio autoriai aptaria iš istorinės antropologijos, mentalitetų istorijos ir mikroistorijos perspektyvų. Egodokumentika, pasak autorių, „pateikia galimybę naujai pažvelgti į tekstą, naujai jį interpretuoti“ (p. 30), t. y. čia ne ieškoma objektyvios tiesos, o per subjektyvų požiūrį į pasaulį, save, per pavienio žmogaus (rašančiojo) žvilgsnį bandoma rekonstruoti to žmogaus tikrovės suvokimą (p. 30, 31). Tiriant egodokumentus antropologijos mokslo priemonėmis, Chorążyczewskio ir Rosos nuomone, svarbus ne tiek egodokumento tipologizavimas, jo rūšinis priskyrimas, kiek „interpretavimo būdas“, prieiga prie dokumento. Kitaip tariant, tiriant egodokumentus ne toks svarbus juose pateikiamų faktų tikrumas, kiek tai, kaip rašantis asmuo suvokia jį supančią tikrovę, kaip ją reflektuoja (p. 31). Svarbi autorių daroma skirtis tarp egodokumentų istoriškumo ir literatūriškumo (galbūt dėl literatūriškumo stygiaus, socialinių apačių egodokumentai iki šiol Lietuvos tyrėjų beveik netyrinėti? – A. T.): tai visų pirma istoriniai, ne literatūriniai (viešinimui ar meniniais tikslais rašyti), tekstai. Atsižvelgiant į tai, egodokumentams nepriskirtini beletristiniai (t. y. meniniai) tekstai. Autorių nuomone, egodokumentikos tyrimus nuskurdintų ir tai, jei, dokumentus rūšiuojant, būtų griežtai laikomasi skirties tarp privatumo ir oficialumo. Net ir oficialiesnio pobūdžio tekstuose (pavyzdžiui, testamentuose, teismo liudijimuose) dažnai galima rasti nemažai autorių mentalines nuostatas atskleidžiančių detalių. Kita vertus, autorius egodokumente gali reikštis netiesiogiai, per kitą asmenį (rašantįjį). Tokia autorystė ypač būdinga neraštingiems valstiečiams, kurių tekstus ant lapo surašydavo raštininkai (p. 37). Netiesioginė autorystė aktuali ne tik ankstesnių laikotarpių egodokumentams. Kaip rodo lietuviškų laiškų tyrimai, diktavimo praktika, kolektyvinis rašymas, vadinasi, ir dinamiška, kintanti (pirmojo ar trečiojo asmens) „aš“ raiška lietuviškiems laiškam buvo būdinga iki pat XX amžiaus vidurio⁷.

Stanisławo Roszako straipsnyje „Egodokumentai – mėginimas istorijos šaltinyje atrasti slypintį autorių“ (p. 47–67) lyginamos kelios egodokumentų tyrimų tradicijos (prancūziškoji, vokiškųjų kraštų ir Lenkijos) ir jų raida. Nors autobiografinius ir namų šaltinius (užrašų knygeles, namų knygas, sąskaitų knygas) prancūzai ėmėsi tyrinėti jau XIX amžiuje, tačiau šiandieninių egodokumentikos tyrimų Prancūzijoje ištakas reikėtų sieti su 7-uoju XX amžiaus dešimtmečiu išpopuliarėjusiomis mentalitetų istorijos studijomis, siekusiomis atskleisti kolektyvinį epochos elgesį (p. 50). Šiuo metu pagrindinis prancūzų egodokumentikos tyrimų objektas – vadinamoji *privačioji raštija* (jai skirtas recenzuojamame rinkinyje publikuojamas François Josepho Ruggiu ir Elisabeth Arnoul straipsnis). Tyrinėdami privačiąją raštiją, pasak Roszako, prancūzai autobiografinius tekstus (egodokumentus) bando perskaityti iš naujo, akcentuodami rašančiojo „asmenybės atodangas“ (p. 51).

⁷ Žr. Tamošiūnaitė 2014, 43–45.

Vokiškajai egodokumentų (autobiografinių) tekstų tyrimų tradicijai būdingesnė „savęs liudijimų“ (vok. *Selbstzeugnis*) tyrimų perspektyva. Roszakas skiria keletą „save liudijančių“ tekstų tyrimų etapų. Iš pradžių tiriant mentalitetų istorijas remtasi egodokumentais siaurąja prasme (dienoraščiais, laiškais, atsiminimais ir kt.), t. y. tais šaltiniais, kuriuos egodokumento terminu įvardijo Presseris. Vėlesniuose tyrimuose pasitelkta daugiau ir įvairesnių tekstų, kuriuose atsiskleidžia vadinamasis „užslėptasis aš“ (prekeivių sąskaitų, namų ūkio knygos ir pan.). Galiausiai tiriami ir tie šaltiniai, kuriuose „aš“ naratyvas būna perduodamas trečiojo asmens (teismų liudijimo knygos, tardymo protokolai ir pan.). Roszakas glaustai aptaria šveicarišką autobiografinių tekstų tyrimų kelią. Nuo XX amžiaus pradžios egodokumentais čia domėtasi kaip lokaliųjų tyrimų šaltiniais, o amžiaus pabaigoje mokslininkų sukurta egodokumentų duomenų bazė leido pradėti tirti iki tol netyrinėtų socialinių sluoksnių autobiografinius diskursus (p. 57).

Lenkiškojoje tradicijoje (kaip ir lietuviškojoje) ilgai vyravo tradicinis požiūris į autobiografinius šaltinius, t. y. skelbti ir tirti žymių, svarbių politikos ir kultūros pasaulio veikėjų tekstai. Skaitant šiuos tekstus, buvo bandoma susidaryti tam tikros epochos kultūrinį, istorinį kontekstą, pasaulėvaizdį. Vidinis autorių pasaulis, jų santykis su tikrove nebuvo tiriami. Naujų perspektyvų, tiriant lenkiškąją (kartu ir lietuviškąją) egodokumentikos tradiciją, anot Roszako, galėtų suteikti *silva rerum* tyrimai, *silva rerum* – bajorų knygas – traktuojant kaip „archyvą, ne tik kaupiantį ir atveriantį išpažintis, bet ir konstruojantį ‘subjektyvų’ sarmatiškų vertybių pasaulį“ (p. 64). Paminėtina, kad išsamiau lietuviškų *silva rerum* knygų problematika egodokumentinių tyrimų kontekste aptariama šio rinkinio Mildos Kvizikevičiūtės straipsnyje.

Apibendrinamas autorius skiria tris pagrindines domėjimosi autobiografiniu rašymu (dėmesio egodokumentams) bangas. Pirmąją (Prancūzijoje XIX amžiaus viduryje, vokiškai kalbančiose žemėse – XX amžiaus pradžioje) jis sieja su mėginimais išsaugoti šeimos, giminės, bendruomenės paveldą, atsigręžimu į namų šaltinius. Antrąją (8-asis XX amžiaus dešimtmetis) – su mentalitetų istorijos tyrimų pradžia, t. y. atsigręžimu į individą ir jo vietą istorijoje, kultūroje. Trečioji siejama su šiuo metu Europoje atliekamais rašymo pirmuoju asmeniu tyrimais, kuriais siekiama aptarti „savęs liudijimus kaip visuomeninės ir kultūrinės praktikos išraišką, europietišką tapatumą ir grupinę bei asmeninę identifikaciją, egodokumentų sklaidos (vartojimo) vietą, laiką ir būdus, atmintį ir laiko perspektyvą, užfiksuotą ‘pirmojo asmens’ raštyje, žmogaus gyvenimo etapus egodokumentikoje“ (p. 66).

Teorinių įžvalgų skirsnį baigia Ivetos Jakimavičiūtės straipsnis „Knygotyrinės biografikos ir egodokumentikos šaltinių klasifikavimo problemos“ (p. 69–93). Autorė glaustai apžvelgia Lietuvoje (archyvuose, bibliotekose ir ne tik) taikytas ar taikomas įvairias šaltinių klasifikacijas ir pateikia savąją. Knygotyrinės biografikos šaltinius ji siūlo grupuoti į tris didelius blokus: 1) archyvinius ir rankraštinius šaltinius (pavyzdžiui, oficialius dokumentus, suteikiančius biografinių duomenų apie asmenį, rankraštinius knygos veikėjo dokumentus [korespondenciją, dienoraščius, autobiografijas, užrašus, atsiminimus, marginalijas, atminimus ir kt.]); 2) publikuotus šaltinius

(knygos veikėjo spausdinti leidiniai, nekrologai, informacinė medžiaga ir kt.); 3) netekstinius šaltinius (ikonografinė medžiaga, memorialiniai paminklai, proveniencijos ir kt.). Kiekviena klasifikacija turi savų privalumų ir trūkumų. Tačiau abejonių kelia autorės siūlymas atvirlaiškius priskirti prie netekstinių šaltinių, t. y. ikonografinės medžiagos. Vis dėlto atvirlaiškio paskirtis (žinoma, jei jie nebuvo renkami kolekciniais sumetimais tik dėl atvirlaiškio averse esančios ikonografinės informacijos) – komunikacinė: perduoti trumpą žinutę ar pranešimą, pasidalyti naujienomis, pasveikinti ir pan. (pavyzdžiui, didžioji dalis Gabrielės Petkevičaitės-Bitės Jurgiui Šauliui rašytos korespondencijos, kurią šioje knygoje aptaria Roma Bončkutė, yra atvirlaiškiai). Atvirlaiškis užima tarpinę poziciją tarp tekstinio ir ikonografinio šaltinio, t. y. tiksliau būtų jį traktuoti kaip multimodalų dokumentą (šaltinį).

Straipsnio pabaigoje autorė glaustai pristato pastaraisiais metais Lietuvoje (ir ne tik) vykdytus istorinių šaltinių skaitmeninimo ir publikavimo projektus – pavyzdžiui, BARIS, LEGODOK, AKdb kūrimo iniciatyvą. Belieka tikėtis, kad straipsnio pabaigoje išsakyta autorės mintis dėl mokslininkų bendradarbiavimo, bendrų projektų kūrimo ir įgyvendinimo neliks tik tušti žodžiai.

„Projektinių patirčių“ skirsnį straipsniu „Ten years of research on ‘Écrits du for privé’ in France: an assessment“ (p. 97–111) pradeda prancūzai François Josephas Ruggiu ir Elisabeth Arnoul. Jie pristato beveik dešimtmetį Prancūzijoje vykdytus privačiosios raštijos, arba raštijos pirmuoju asmeniu, tyrimus. Privačiąją raštiją Ruggiu ir Arnoul apibrėžia kaip įvairių autobiografinio pobūdžio tekstų, rašytų įvairių socialinių sluoksnių, bet visų pirma – socialinių apačių, visumą. Autoriai skiria keletą privačiosios raštijos formų: šeimos knygas (*livre de raison* arba *livre de famille*; šį žanrą jie sieja su italų *ricordanze* ar *libre de famiglia*, lenkų *silva rerum*), dienoraščius, atsiminimus ir autobiografijas, korespondenciją. Prancūzų pasirinktas *privačiosios raštijos (écrits du for privé)* terminas iš esmės sutampa su Presserio pateiktu *egodokumento* apibrėžimu.

Daugiausia dėmesio straipsnyje skiriama projekto „Asmeninė dokumentika Prancūzijoje nuo Viduramžių pabaigos iki 1914 metų“ įdirbiui pristatyti. Projektu siekta sukurti elektroninę duomenų bazę, kurioje būtų suregistruoti Prancūzijos archyvuose ir bibliotekose saugomi rankraštiniai privačiosios raštijos šaltiniai. Duomenų bazė yra atvirosios prieigos. Dokumentų paiešką joje galima vykdyti pagal regioną, saugojimo vietą, dokumento tipą, pavadinimą, autorių, parašymo laiką ir kt. Privačiosios raštijos dokumentai ne tik aprašyti bibliografiškai, bet pateikiama ir informacija apie dokumento turinį, transkribuotos ištraukos iš dokumentų. Didžiąją dalį sudaro XVIII ir XIX amžiais rašyti dokumentai, kiek mažiau yra išlikusios ankstesnių amžių privačiosios raštijos. Duomenų bazėje nepateikiamos (kitaip nei, pavyzdžiui, lietuviškoje AKdb) egodokumentų skaitmeninės kopijos ar perrašai (transkripcijos). Tiesa, nuo 2007 metų dalis šaltinių publikuoti knygomis, kai kuriuos egodokumentus planuojama pateikti ir skaitmenine forma, tačiau tai – paskiros projekte dalyvaujančių institucijų iniciatyvos. Antroji straipsnio dalis skirta surinktų šaltinių tyrimų kryptims aptarti. Dėmesio verta autorių pastaba apie privačiosios raštijos interteks-

tualumą, hibridiškumą ir nevienalytiškumą tiek žanro, tiek kalbos atžvilgiu. Egodokumentuose neretai sunku nubrėžti griežtą ribą tarp sakytinės ir rašytinės kalbos, čia susipina tiek žodinė, tiek rašytinė tradicija, perteikianti tam tikros epochos ar laikotarpio žanrinius ir kalbinius polinkius. Todėl egodokumentika, kaip jau užsiminta, galėtų sulaukti ir didesnio kalbininkų dėmesio.

Arvydas Pacevičius straipsnyje „Lietuvos egodokumentinio paveldo samprata ir tyrimų kryptys“ (p. 113–126) nubrėžia galimas egodokumentinio paveldo tyrimų lietuviškame kontekste kryptis, išryškina keletą su tokio paveldo saugojimu susijusių problemų. Viena iš jų – dokumentų saugotojų požiūris į egodokumentus, t. y. „istoriškai daugiausia su asmenų [...] archyvais susiję ED [egodokumentai – A. T.] yra labai pasklidę, funkcionuoja dažnai privačioje erdvėje, todėl jų registravimas, juolab tyrimai, reikalauja specialios prieigos ir metodikos“ (p. 116–117). Kitaip tariant, Lietuvos archyvuose ir bibliotekose (tai parodė ir AKdb kaupimo patirtis) saugomi valstybinės reikšmės ir „išliekamąją vertę turintys“ dokumentai, o privačioji raštija dažnai lieka už šių ribų, išsklaidyta po asmeninius archyvus. Tai, žinoma, sunkina sisteminius privačiosios raštijos tyrimus – ypač jei norima pažvelgti į įvairių socialinių sluoksnių, profesijų, įvairaus raštingumo asmenų santykį su rašto kultūra.

Pateikęs glaustą Lietuvos egodokumentinio paveldo rinkimo ir saugojimo istoriją, siekiančią XVIII amžiaus pabaigą, kai suvokta „egodokumentų svarba istorinės atminties išsaugojimui“ (p. 118), straipsnį Pacevičius baigia Lietuvos egodokumentinių paveldą tipologiškai lygindamas su europiniu. Jis daro išvadą, kad „Lietuvos egodokumentika mažai kuo skiriasi ne tik nuo Vidurio ir Rytų Europos, bet ir Vakarų Europos egodokumentinio paveldo“ (p. 123). Memuaristikos pradžia LDK siekia XVI amžiaus pabaigą, diaristikos – XVII amžių, o bajoriškosios *silva rerum*, pasak Pacevičiaus, atstoja Vakarų Europoje populiarias namų knygas (p. 123). Kaip brandžios Lietuvos egodokumentikos žanrą Pacevičius skiria ir kelionių aprašymus, XIX amžiuje tarp viduriniojo sluoksniu atstovų ypač paplitusius namų, arba atminimų, albumus (jiems skirta straipsnių rinkinyje publikuojama solidi istorikės Redos Griškaitės studija), korespondenciją (kai kurių šalių tyrėjai linkę korespondenciją nagrinėti atskirai nuo kitų egodokumentų, dėl „sunkiai apibrėžiamos ribos tarp vieša ir privatu“, p. 125). Pasak Pacevičiaus, lietuviškoji „epistolika ypač svarbi tiriant tautinio atgimimo XIX a. pabaigoje anatomiją, iševijos istoriją, mėginant atsakyti į klausimą, kaip ir kada buvo pradėta rašyti lietuvių kalba pirmuoju asmeniu autentiškai, sąžiningai“ (p. 125). Pridurčiau, kad lietuviškų (kalbiniu, ne kultūriniu požiūriu) laiškų rašymo genezei skirtų darbų iki šiol turime labai nedaug. Ypač reikia lyginamojo pobūdžio studijų, kurios atskleistų lotyniškosios, lenkiškosios ir lietuviškosios (galbūt ir rusiškosios) epistolikos sąsajas, skirtingų epistolikos tradicijų sąveiką kalbiniu, žanriniu, kultūriniu aspektais.

Juozo Markausko straipsnyje „Atviro kodo sistemų pritaikymas ‘Legodok’ projekte“ (p. 127–146) pristatomi techniniai projekto, t. y. duomenų bazės kūrimo, apsaugos ir pateikimo vartotojams, aspektai. Glaustai aptartos įvairios atvirojo kodo duomenų saugojimo programos (pavyzdžiui, „Aigaion“, „DSpace“, „EPrints“, „Fe-

dora Commons“, „Omeka“ ir kt.), kiek daugiau dėmesio skirta JISC, Jungtinių Tautų ir Londono ekonomikos ir politikos mokslų universiteto vykdytiems apžvalginiams lyginamiesiems šių programų tyrimams ir jų vertinimo kriterijams (tiesa, autorius nepagrindžia, kodėl remiasi būtent šiomis apklausomis), į kuriuos atsižvelgiant, LEGODOK duomenų saugyklos pasirinkta sistema „DSpace“. Straipsnis konkretus, pateikiama daug techninių detalių. Vis dėlto įtikinamesnių argumentų, kuo LEGODOK pasirinkta atvirojo kodo sistema „DSpace“ yra pranašesnė už kitas, autorius nepateikė, nes skaitant apie kitų institucijų atliktą programų palyginimą susidaro įspūdis, jog sistema „Fedora Commons“ geresnė.

Trečiasis straipsnių rinkinio skirsnis „Atodangos“ skirtas egodokumentikos telkinių (Lietuvoje ir Šveicarijoje) apžvalgai. Fabianas Brändle straipsnyje „Popular autobiography in Switzerland“ (p. 149–161) pristato žemesnio socialinio (marginalinio) sluoksnio (pavyzdžiui, audėjų, amatininkų) autobiografinės raštijos specifiką Šveicarijoje, čia esančias tokias šaltinius (tiek publikuotus, tiek rankraštinius) fiksuojančias duomenų bazes ar rinkinius. Autorius trumpai (lyties, religijos, ideologinių nuostatų, socialinio mobilumo, socialinio marginalumo, kalbos aspektais) apžvelgia savo paties sukauptą maždaug 300 vienetų XIX amžiaus Šveicarijos populiariųjų autobiografijų kolekciją, išryškina vyraujančias temas.

Rima Cicėnienė straipsnyje „Egodokumentai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių fonduose“ (p. 163–193) įvairiais aspektais (turinio, chronologiniu, žanriniu, tipologiniu) apžvelgia tos bibliotekos rankraštyne (LMAVB RS) 402 archyvuose fonduose saugomus egodokumentus. Tyrėjai čia galėtų rasti XVII–XXI amžiais iš Lietuvos, Rusijos, Baltarusijos, Lenkijos (šiek tiek ir iš Vakarų Europos) kilusių autorių rašytų laiškų, dienoraščių, atsiminimų, prisiminimų (atminimų) albumų, autobiografijų ir kt. egodokumentinio paveldo šaltinių. Dauguma fonduose saugomų iki XIX amžiaus pabaigos rašytų egodokumentų sukurti kilmingųjų ar dvasi-
ninkų luomo atstovų, ir tik XX amžiaus autoriai yra kilę iš įvairių socialinių sluoksnių. Pasak Cicėnienės, egodokumentų paiešką rankraščių fonduose apsunkina iki šiol naudota bibliografinio aprašo tvarka, t. y. „ilgus metus svarbiausias tvarkytojų dėmesys kryo į dokumentus, liudijančius politinį, visuomeninį ar kultūrinį šalies gyvenimą. Asmeninį gyvenimą liudijančių rankraščių aprašai nebuvo detalizuojami“ (p. 170). Todėl tokių dokumentų aprašai gana skurdūs: pavyzdžiui, asmeninio turinio laiškų aprašuose identifikuojamas tik siuntėjas ir adresatas, o kita informacija (laiško tematika, kalba) – nutylima. Tai, žinoma, mažina egodokumentus pasiryžusio tyrinėti mokslininko galimybes susirasti reikiamus šaltinius. Cicėnienė pateikia gana plačią ir išsamią egodokumentinio paveldo LMAVB apžvalgą, tačiau, nors pažadėtas, neaptartas lieka kalbinis pjūvis. Tiesa, straipsnio išvadose autorė reziuumuoja, kad dauguma egodokumentų rašyti lenkų, vokiečių, rusų, prancūzų kalbomis, o lietuvių kalba „pavieniuose tekstuose atsiranda nuo XIX amžiaus pradžios“ (p. 191).

Virginija Čijunskienė straipsnyje „Egodokumentai Lietuvos valstybės istorijos archyvo fonduose“ (p. 195–220) apžvelgia kitos svarbios Lietuvos atminties institucijos – Lietuvos valstybės istorijos archyvo (LVIA) – fonduose saugomus egodoku-

mentos. Šio archyvo paskirtis – „kaupti valstybės institucijų veiklos dokumentus“ (p. 195), t. y. oficialaus, institucinio pobūdžio šaltinius, todėl, pasak autorės, egodokumentai „sudaro tik labai nedidelę LVIA saugomų dokumentų dalį“ (p. 196). Egodokumentinio paveldo (pavyzdžiui, laiškų, atsiminimų) šiame archyve galima rasti asmenų, šeimų ir giminių fonduose (LVIA jų esama nedaug – tik 30, p. 207), taip pat ir valstybės ar savivaldos įstaigų fonduose (čia galima aptikti testamentų, genealogijos dokumentų, p. 201), prokuratūros, policijos ar žandarmerijos įstaigų fonduose (čia galima rasti, pavyzdžiui, sukilėlių asmeninės korespondencijos, p. 205), dokumentų kolekcijose (pavyzdžiui, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos, kurioje esama įvairių mokslo ir kultūros veikėjų asmeninių archyvų, p. 208). Atsižvelgdama į LVIA fondų komplektavimo, bibliografinių aprašymų sudarymo specifiką, Čijunskienė skiria keletą probleminių egodokumentų paieškos ir radimo LVIA fonduose aspektų. Kaip ir LMAVB, LVIA fondų aprašai dažnai neinformatyvūs, egodokumentai būtų aprašuose ar antraštėse apskritai nebūna išskirti (p. 205). Korespondencijos aprašuose pateikiama lakoniška informacija, todėl, norint nustatyti korespondentus, laiško tematiką, reikia peržiūrėti kiekvieną laišką palapiui. Atskirai minėtina ir egodokumentų autorystės problema: daugumos LVIA saugomų egodokumentų autoriai nenustatyti, jų nėra kaip identifikuoti ir iš dokumento (pavyzdžiui, laiško, dienoraščio, kelionių aprašymo) turinio (laiškai nepasirašyti, neminimos adresato ar siuntėjo pavardės, neišlikę laiškų vokai, autorių identifikavimą sunkina ir defektuoti, t. y. be antraštinių lapų, rankraščiai). Aprašant egodokumentus sunkumų kelia ir neaiški rašyena, taip pat archyvarų menkliau pažįstamos kalbos.

Dėmesio verta Čijunskienės straipsnyje pateikta Lietuvos Respublikos teisės aktų, reglamentuojančių prieigą prie asmeninių dokumentų ir jų viešinimo, apžvalga. Atsižvelgiant į dabar galiojančius teisės aktus, tyrėjams (ir ne tik) „draudžiama skleisti apie asmens privatų gyvenimą surinktą informaciją, išskyrus viešuosius asmenis“ (p. 199). Teisės aktai, deja, nenurodo, „kokio laikotarpio egodokumentams šie ribojimai yra taikytini“ (p. 199). Privatių, ne viešųjų asmenų informacijos skelbimo (ir tyrinėjimo?) ribojimas sunkina tam tikrų socialinių Lietuvos sluoksnių privačiosios raštijos tyrimus, ypač jei norima panaudoti archyvuose esančius egodokumentus. Renkant egodokumentus iš privačių asmenų archyvų (taip, pavyzdžiui, elgiamasi kaupiant duomenis AKdb), duomenų viešinimo ir apsaugos problemą galima iš dalies spręsti užsitikrinant dokumentų saugotojų leidimą ir sutikimą teikiamus duomenis naudoti mokslo tiriamaisiais tikslais, juos viešinti duomenų bazėje.

Jolita Steponaitienė straipsnyje „Rankraštiniai egodokumentų telkiniai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje“ apžvelgia (tiksliau – išvardija) įvairiuose Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (LNMMB) rankraščių fonduose saugomus egodokumentus (p. 221–244). Trumpai pristačiusi rankraščių fondų sudarymo ir jų formavimo principus, išskyrusi pagrindinius fondų struktūrinius tipus, Steponaitienė apibendrintai pateikia, kaip egodokumentai (atsiminimai, dienoraščiai, kelionių aprašymai, laiški, testamentai) skirstytini pagal rankraštinio fondo tipą ir dokumentų grupes. Antroje straipsnio dalyje ji detalai vardija asmenų archyvuose

saugomus egodokumentus, daugiausia dėmesio skiria korespondencijai. Išsamus laiškų siuntėjų ir gavėjų vardijimas pravartus kultūrininkų, žymių veikėjų epistolinį palikimą tiriantiems mokslininkams, tačiau kažin ar šiame straipsnyje tokio vardijimo reikėtų – pridėtame priede ir taip pateikiamas LNMMB saugomų asmeninių archyvų, kuriuose yra egodokumentų, sąrašas. Gal būtų buvę naudingiau tą pačią korespondenciją ar kitus egodokumentų tipus aptarti kitais pjūviais – pavyzdžiui, chronologiniu, kalbiniu, žanriniu, teminiu, atsižvelgiant į autorių socialinę aplinką, kilmę, profesiją ir pan.

Tomos Zarankaitės straipsnyje „Egodokumentų telkiniai Lietuvos atminties institucijose: Vilniaus universiteto bibliotekos atvejis“ (p. 245–256), baigiančiame „Atodangų“ skirsnį, apžvelgiamas ir pristatomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (VUB RS) Lietuvos visuomenės, mokslo ir kultūros veikėjų fonde (f. 1) saugomas egodokumentinis paveldas. Zarankaitė teminiu aspektu aptaria šiame fonde saugomus įvairiomis kalbomis rašytus 124 egodokumentus: kokią rašančiojo „aš“ raišką galima išvelgti, įskaityti skirtingų epochų egodokumentuose, kas būdinga vyrų, kas – moterų privačiai raštijai, kaip egodokumentų tematiką lėmė publikavimo intencijos ir kt. Apžvalga epizodinė, lyg ir atskleidžianti pagrindines tendencijas, tačiau tebėra neaišku, kokio tipo egodokumentus autorė vis dėlto atsirinko analizei, straipsnyje taip ir neįvardyta, kas tie tiriami 124 f. 1 egodokumentai. Iš cituojamų pavyzdžių (atsiminimų, dienoraščių) atrodytų, kad visai neaptartas fonde saugomas gana gausus korespondencijos klodas.

Skirsnyje „Ištakos“ publikuojami atskiriems lietuviškosios egodokumentikos šaltinių atvejams ir probleminėms grupėms skirti straipsniai. Kęstutis Gudmantas straipsnyje „Ukmergės žemės teisėjas Paulius Daumantas-Siesickis ir jo dienoraštis“ (p. 259–275) trumpai pristato ir analizuoja neseniai LMAVB surastą 1591–1603 metais Ukmergės žemės teisėjo Pauliaus Daumanto-Siesickio lenkų kalba rašytą dienoraštį. Pasak Gudmanto, „Siesickio dienoraštis yra svarbus religinės, konfesinės ir pilietinės savivokos dokumentas, [...] tai ankstyviausi šiuo metu žinomi bajoro (ne didiko) tokio tipo užrašai, atsiradę etninėje Lietuvoje“ (p. 263). Tai vienas iš ankstyviausių lietuviškų egodokumentų, kuriuose fiksuoti bajoro religiniai svarstymai, pagal Šventąjį Raštą autoriaus vertinami ir komentuojami pasaulietiniai įvykiai (katastrofos, karai, politiniai ir šeimos įvykiai).

Milda Kvizikevičiūtė straipsnyje „XVII–XVIII a. *silva rerum* pavyzdžiai Lietuvoje: tyrimų problemos egodokumentikos kontekste“ (p. 277–290) siekia nusakyti XVII–XVIII amžiais Abiejų Tautų Respublikoje išpopuliarėjusio žanro *silva rerum* santykį su egodokumentika. Rankraštinėse *silva rerum* knygos fiksuojama įvairaus pobūdžio informacija: čia yra ir dienoraščių nuotrupų, ir sentencijų, poezijos, „medicinių užrašų ar dvasinės literatūros“ (p. 277). Egodokumentus apsibrėžus kiek plačiau, t. y. kaip dokumentus, kuriuose tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai pasireiškia autoriaus intencijos, mąstysena, santykis su aprašomais dalykais, kaip teigia Kvizikevičiūtė, prie jų galima būtų priskirti ir *silva rerum* knygas. Reikia sutikti su autore, kad ši prieskyra egodokumentikai vis dėlto neturi remtis tik sporadiškais įrašais, kuriuose aiškiai atsiskleidžia

rašančiojo „aš“ – būtina išsamesnė analizė per „netiesioginę individo ego raišką: per knygelių apipavidalinimą, rašomąją kalbą, tekstų pasirinkimą ir jų išdėstymą, savęs įvardijimą“ (p. 281). Būtent šios detalės leidžia įžvelgti rašančiojo pasaulėžiūrą, jo santykį su aprašomais dalykais. Kvizikevičiūtė įvardija būdingiausius išorinius lietuviškos *silva rerum* brožuos: tai nedidelio formato knygelė, skirta nešiotis su savimi, rašyta lotyniškai (jei dvasininko) arba lenkiškai (jei bajoro), nepuošta „imantriomis raidėmis ar paveikslėliais“ (p. 283). Turinio atžvilgiu skiriasi dvasininkų ir bajorų rašytos *silva rerum*. Dvasininkai daugiausia dėmesio skyrė dvasinės literatūros citavimui (p. 285), o bajorų *silvoose* vyrauja pasaulietinės temos, čia cituojami antikos autorių kūriniai, persirašomi patarimai, kaip rašyti laiškus, cituojamos ištraukos iš retorikos vadovėlių ir kt. (p. 285). Kvizikevičiūtė nurodo bent tris pagrindinius šaltinius, kurie pasitelkiami rašant *silvas*: spausdintinė literatūra, girdėta informacija, kiti rankraščiai (p. 286). Lygindama pasirinktas *silvas* su percituojamais spausdintais šaltiniais, Kvizikevičiūtė įtaigiai parodo, kaip autoriai atsirinko, modifikavo perrašomą medžiagą, – tokie redakciniai keitimai atskleidžia knygelės autoriaus individualumą.

Egodokumentinėms marginalijoms ar marginalijoms egodokumentuose recenzuojamame rinkinyje skirti Domininko Burbos ir Tomo Petreikio straipsniai. Burba publikacijoje „Portretinės marginalijos XVIII ir XIX amžių Lietuvos bajorų korespondencijoje“ (p. 291–306) pristato ir analizuoja portretines marginalijas – portretinius vaizdus, „kuriuos paliko amžininkai“ (p. 293). Straipsnio objektas – intriguojantis ir neįprastas, tuo labiau kad tokių portretinių marginalijų iki šiol mažai teaptikta. Remdamasis Lietuvos ir užsienio archyvuose rastais bajorų laiškais, Burba aptaria portretinių marginalijų objektus, jų autorius, paveikslėlių santykį su laiško turiniu, marginalijų meniškumo lygį. Pasak tyrėjo, dauguma portretinių marginalijų buvo atsitiktinės: jos neatliepia laiško turinio – galbūt autoriai paveikslėlius kūrė rankai pamiklinti. Meninis portretinių marginalijų lygis taip pat nevienodas, tačiau XIX amžiaus pabaigoje bajoro santykis su „vaizdu“ ėmė kisti, populiarėjo dailės studijos, todėl primityvokus, rankos miklinimui skirtus XVIII amžiaus piešinius ima keisti aiškiai identifikuojamą objektą ir autorių turintys piešinėliai.

Petreikio straipsnyje „Egodokumentai knygų paraštėse“ (p. 307–324) aptariamas tekstinių marginalijų ir egodokumentų santykis. Autoriaus teigimu, galima skirti tris marginalijų ir egodokumentų santykių sankirtas: 1) marginalijos egodokumentuose (t. y. pastabos, ženklai egodokumentų paraštėse); 2) egodokumentinės marginalijos (pavyzdžiui, rankraščiniai atsiminimai, dienoraštis, parašytas kitų atsiminimų paraštėse) ir 3) marginalijos kaip egodokumentų šaltiniai (t. y. įrašai paraštėse, vėliau panaudoti rašant dienoraštį, autobiografiją, atsiminimus ar kt., p. 309, 310). Apsibrėžęs egodokumento ir marginalijų sąvokas, Petreikis daugiausia dėmesio skiria egodokumentinėms marginalijoms. Kaip vieną iš pavyzdžių, autorius pateikia Motiejaus Valančiaus užrašus asmeniniuose bažnytiniuose kalendoriuose, kur fiksuojamos pastabos apie nebažnytinę vyskupo veiklą, pastabos sau (p. 313). Pasak Petreikio, egodokumentinės marginalijos gali būti tiek autobiografinio, dienoraštinio, tiek memuaristinio ar epistolinio pobūdžio (pavyzdžiui, rankraštinėse knygose, kalendoriuose

galima aptikti laiškų juodraščių, laiškų formulių ir pan.). Dažniausiai egodokumentinių marginalijų randama pridėtiniuose kalendorių lapuose, jų paraštėse. Petreikio nuomone, iki XX amžiaus vidurio užrašų knygutės ar asmeniniai kalendoriai „masiškai nebuvo išmetami, o saugomi kartu su kitomis knygomis“ (p. 318). Šiais šaltiniais vėliau pasinaudota rašant atsiminimus, autobiografijas, dienoraščius. Kaip pavyzdį autorius nurodo Motiejaus Valančiaus *Mano sveikatos dienoraštį ir Žinias apie vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinius darbus*, kurie vyskupo buvo parengti prieš akis greičiausiai turint užrašus „lenkų kalba tuščiuose kalendorių lapuose“ (p. 321).

Solidžiausią straipsnių rinkinio dalį sudaro skirsnyje „Tapatumų sklaida (studijos)“ publikuojamos trys analitinio ir tiriamojo pobūdžio studijos, gražiai atskleidžiančios lietuviško egodokumentinio paveldo tyrimų galimybes, iki šiol mokslinėje vartose neanalizuotų ir neliestų šaltinių potencialą istoriniams, literatūrologiniams (ir ne tik) tyrimams.

Reda Griškaitė studijoje „'...Noriu būti tavo knygoje...': XIX amžiaus pirmosios pusės moterų atminimų albumai (lietuviškieji pavyzdžiai)“ (p. 327–402) apžvelgia, pristato ir analizuoja LMAVB Rankraščių skyriuje saugomus vienuolika XIX amžiuje (1808–1879) sukurtų moterų atminimų albumų. Visapusiškas atminimų albumų tyrimas leidžia „rekonstruoti kasdieną – žmonių ryšius, bendravimą, pomėgius [...], prioritetus (taip pat ir kalbinius), pagaliau jausmus“ (p. 400), todėl Griškaitės studija svariai papildoma XIX amžiaus Lietuvos bajorių kasdienybės istorijos tyrimus. Kaip teigia pati istorikė, į istoriją ji bando pažvelgti „iš vidaus“ (p. 328), moterų atminimų – marginaliausios ir diletantiškiausios albumistikos dalies (p. 329) – aspektu.

Nemaža vietos straipsnyje Griškaitė skiria *albumistikos* – tai pačios autorės pasiūlytas terminas – tyrimams (Lietuvos mokslininkų įdirbis čia kol kas labai nedidelis) bei atminimų klasifikacijoms aptarti. Apžvelgdama kitų šalių tyrimus, Griškaitė daugiausia remiasi kultūriškai mums artimiausių – rusų ir lenkų – tyrėjų darbais, jų pateikiamomis atminimų albumų klasifikacijomis, chronologiniu skirstymu. Analizuojant albumistiką, aktualiausia turbūt būtų tiek autorės, tiek jos cituojamų tyrėjų daryta skirtis tarp elitinių (t. y. žymių literatūros ir meno pasaulio žmonių įrašų) ir masinių (pavyzdžiui, mokyklinių [pensiono] atminimų) albumų. Būtent pastarojo tipo albumai ėmė ypač populiarėti XIX amžiaus pradžioje. Iš straipsnyje tirtų albumų keturi priskirtini elitiniams, aštuoni – masiniams, kiti – vadinamiesiems literatūriniais-buitiniams.

Kruopščiai aprašiusi išorinius visų vienuolikos analizuojamų albumų bruožus, chronologiją, parašymo geografiją, vyraujančias kalbas, įrašų seką, Griškaitė aptaria pagrindines temas ir motyvus (draugystė, bičiulystė, meilė, flirtas, erotika, išsiskyrimas, atsisveikinimas, moters socialinis vaidmuo, istorija), simboliką, autografinę vertę (tirtuose albumuose esama žymių to meto kultūrininkų, pavyzdžiui, Adomo Honorijaus Kirkoro, Jano Niecisławo Baudouino de Courtenay, Mauricijaus Krupavičiaus, Augusto Schleicherio, Mykolo Balinskio ir kt. įrašų), meninę, estetinę albumų vertę (lietuviškuose albumuose vyrauja augaliniai motyvai, natiurmortai, esama ir portretų), albumų kasdienybę (kaip ir kur albumai funkcionavo socialinėje erdvėje,

kaip surikiuoti albumuose esantys įrašai, t. y. kokia jų seka). Pasak Griškaitės, „vieni atminimų albumai buvo skirti viešumai, kiti pildomi daugiau dėl savęs ir artimiausių bičiulių“ (p. 396). Autorė daro išvadą, kad atminimų albumo laikymas, turėjimas, kaip moteriška veikla (juos dauguma moterų laikė iki ištekėdamos), padėjo „moteriai laisvėti, išvaduoti savo mintis, plačiau atverti jausmus“ (p. 398).

Kalbiniu atžvilgiu įdomi autorės ir jos cituojamos rusų tyrėjos Larisos Petinos įžvalga apie atminimų albumams būdingą dialogiškumą: „svarbiausia albumo ašis – tiesioginis bendravimas, priartinantis jį prie šnekamosios kalbos. Todėl albumas, nors ir būdamas rašytinis šaltinis, turi daug bruožų, būdingų šnekamajai kalbai, apskritai dialogui“ (p. 337). Tuo atminimų albumai gali būti pravartūs kalbos tyrimams, ypač santykio tarp rašytinės ir sakytinės kalbos istorijai. Apskritai svyravimas tarp rašytinės ir sakytinės kalbos, regis, yra skiriamasis egodokumentikos bruožas (jis būdingas tiek epistolikai, tiek diaristikai, gal kiek mažiau memuaristikai; tyrinėtinas, kaip rodo Griškaitės tyrimas, šis santykis ir albumistikoje).

Vilma Žaltauskaitė straipsnyje „Luomo tapatybės ženklai Romos katalikų dvasininkų dienoraščiuose (XIX a. antroji pusė–XX a. pirmieji dešimtmečiai)“ (p. 403–423) siekia išsiaiškinti pirminės (socialinės, t. y. valstiečio, miestiečio ar bajoro) ir naujosios (t. y. dvasininkų luomo) tapatybės santykį, jų egzistavimą ir koegzistavimą „individų savivokoje“ bei šių tapatybių sankirtos ženklus Romos katalikų dvasininkų dienoraščiuose, rašytuose XIX amžiaus antrojoje pusėje–XX amžiaus pradžioje. Autorės tyrimo objektas – aštuoni publikuoti ir nepublikuoti (rankraštiniai) dienoraščiai, rašyti lietuvių, lenkų ar abiem kalbomis.

Aptardama dienoraščių rašymo genezę, Žaltauskaitė pastebi, kad jie būsimųjų dvasininkų dažnai rašyti tiek kaip saviugdros priemonė, tiek kaip pastangos pabėgti nuo griežtai reglamentuotoje seminarijos aplinkoje vyravusio nuobodulio, rutinos jausmo (p. 408, 409). Nemažai vietos dvasininkų dienoraščiuose užima sielovadinės veiklos, kasdieninės dvasininkų religinės praktikos (rekolekcijų, meditacijų, dalyvavimo šv. Mišiose ir kt.) aprašymai (p. 415), čia dažnai minimi kiti dvasininkų luomo asmenys; taip, pasak Žaltauskaitės, rašantysis save „įkomponuoja“ į tam tikrą bendruomenę, su ja tapatinasi (p. 417). Dienoraščiuose esančiuose kelionių aprašymuose susipina tiek konfesinė, tiek socialinė tapatybė, t. y. greta dėmesio religiniams objektams, dienoraščių autoriai pateikia ir etnografinį, geografinį lankytų vietų peizažą, kuris lyginamas su gimtosiomis vietomis – vadinasi, su pirmine socialine tapatybe (p. 419–420). Reikia sutikti su straipsnio autore, kad tapatybės raiškiai itin svarbus ir kalbinis aspektas – dienoraščio kalbos pasirinkimas. Antanas Baranauskas XIX amžiaus viduryje dienoraštį rašo lenkų kalba, tačiau, kaip rodo įrašai, dvasines, sielovadines veiklas atlieka ir lietuviškai, vadinasi, kuriama lyg ir dvikalbė dvasininko tapatybė. Perėjimas prie lietuvių kalbos, rinkimasis ją vartoti viešajame gyvenime, kaip rodo Žaltauskaitės analizė, ryškus Povilo Januševičiaus, Juozapo Liasauskio dienoraščiuose. Istorikė gražiai parodo, kaip egodokumentai gali fiksuoti vienos ar kitos kalbos „įteisinimą“ tam tikroje socialinėje aplinkoje: lietuvių kalbos vartojimo viešajame gyvenime lūžis tarp dvasinio luomo atstovų fiksuotinas XIX amžiaus antrojoje pusėje.

Recenzuojamą straipsnių rinkinį, kartu ir studijų skirsnį užbaigia minėtasis Romos Bončkutės straipsnis „Sofijos Pšibiliauskienės (Lazdynų Pelėdos), Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Vilhelmo Storosto (Vydūno) laišakai Klaipėdos universiteto bibliotekos Kazio Pemkaus fonde“ (p. 425–472). Autorė apžvelgia Lazdynų Pelėdos, Petkevičaitės-Bitės ir Vydūno laiškų temas, bandydama nustatyti, kokią įtaką jų kūrybai ir gyvenimams turėjo laiškų adresatas – Jurgis Šaulys. Bončkutės peržvelgtų laiškų (Kazio Pemkaus archyve Klaipėdos universitete saugomos laiškų kopijos, originalai – Pensilvanijos universiteto bibliotekoje) kiekis iš tiesų įspūdingas – per 300 vienetų Jurgiui Šauliui rašytos korespondencijos. Greta šių laiškų, siekdama sutvirtinti savo argumentus, Bončkutė panaudojo ir kai kuriuos Povilo Višinskio, Jono Biliūno laiškus. Šaulio vaidmuo, jo įtaka XIX amžiaus pirmosios pusės Lietuvos literatūriniam gyvenimui iki šiol neanalizuota. Pasak Bončkutės, tam nemažai įtakos galėjo turėti Šaulio ignoravimas, prasidėjęs dar „Juozo Tumo-Vaižganto lietuvių literatūros istorijos puslapiuose“ (p. 429). Mat daugeliui XIX amžiaus pabaigos–XX amžiaus pradžios tautiškai angažuotų kultūrininkų nepatiko Šaulio „požiūris į Rusijos vyriausybės siūlomą raidyną, spaudos atgavimą lotyniškais rašmenimis“ (p. 429), „jo žavėjimasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės daugiakultūriškumo idėja“ (p. 430).

Straipsnyje Bončkutė atskirai aptaria trijų lietuvių rašytojų susirašinėjimo su Šauliu tematiką, jausminę plotmę, rašančiųjų tapatybės kaitą, atsivėrimus, nuoskaudas ir džiugesius. Iš Pšibiliauskienės laiškų Šauliui išryškėja glaudūs jūdvių santykiai, ypač Pšibiliauskienės emocinis, atviras palankumas adresatui. Nuo 1902 iki 1910 metų jos gyvenimas buvo „glaudžiai susijęs su J. Šauliu“ (p. 444). Pasak Bončkutės, „laiškai rodo, kad J. Šaulys S. Pšibiliauskiene buvo įsimylėjęs, tik ji, kaip ir V. Sirutavičių ir kitus, gąsdino rašytojos nuolatiniai susipainiojimai su kitais vyrais. [...] Regis, nuolat gyvendama svajonėmis ir iliuzijomis ji išgyveno meilę meilės idėjai, o su konkrečiu asmeniu glaudesniai ryšiai nebuvo subrendusi“ (p. 440–441). Pšibiliauskienės korespondencija Šauliui papildė ir šios rašytojos „kūrybos genezės tyrimus“ (p. 441): kiekviename laiške kaip nors minimas rašymas, prašoma koreguoti, taisyti tekstus. Įdomių įžvalgų bendrinės kalbos, ypač kalbos redagavimo istorijai suteikia kad ir ši 1909 metų Pšibiliauskienės laiško ištrauka, atskleidžianti XX amžiaus pradžiai (ir ne tik) aktualias ideologines įtampas tarp tarmės (kaip savitos tapatybės raiškos) ir besikuriančios bendrinės kalbos:

jeigu tikrai manai parvažuoti neduočiau niekam peržiurineti savo raštų ar nesutiktumei peržureti jos nes tie naujoviškėja mokslinčiai tankiai teip sugadina teip iškraipo mūsų (žemaičių) tarmes nesuprasdami, irgi mūsų dvasios kad išėja visai ne tas ka norejau pasakyti (p. 441).

Petkevičaitės-Bitės susirašinėjime su Šauliu (turimi laišakai rašyti nuo 1906 iki 1925 metų) nemažai informacijos apie kūrybinį bendradarbiavimą. Bitė, kaip ir Pšibiliauskienė, Šauliu pasitikėjo visų pirma kaip kalbos autoritetu, todėl daugelyje laiškų aptariamas tekstų redagavimas, taisymas. 1906–1911 metais jiedu susirašinėjo gana intensyviai; Šaulys buvo ne tik Bitės tekstų redaktorius, bet ir „artimos

sielos bičiulis, su kuriuo nebijota aptarti subtiliausių gyvenimo klausimų“ (p. 459). Bitės korespondencija pateikia naujų duomenų apie šios rašytojos redaktoriavimo *Vilniaus žiniose* laikotarpį.

Su Vydūnu Šaulį taip pat siejo „kalbinė“ draugystė: Šaulys ne tik redagavo Vydūno tekstus, bet ir patardavo kalbos klausimais (dėl tam tikrų žodžių ar žodžių formų vartojimo ir pan.). Pasak Bončkutės, „[r]emiantis laiškais galima drąsiai teigti, kad šiuo laikotarpiu [1904–1912 metais – A. T.] filosofas, J. Šaulio padedamas, aktyviai mokėsi rašyti lietuvių kalba, ir tokia, kokia ji tuo laikotarpiu susiformavo, nemažas yra J. Šaulio nuopelnas“ (p. 460). Šaulio ir Vydūno bendradarbiavimas buvo vertingas abiem. Šaulys paskatino Vydūną domėtis „Mažosios Lietuvos lietuvių kalbos viešajame gyvenime istorija“ (p. 463), o štai Vydūnas tarpininkavo Šauliui siekiant tapti Lietuvių literatūros draugijos nariu, padėjo jam rinkti medžiagą apie lietuvių kalbos mokymą Prūsijoje ir kt. (p. 463). Korespondencija suteikia nemaža faktinės medžiagos tiek vieno, tiek kito korespondento biografijoms. Daugiausia dėmesio laiškuose vis dėlto skiriama Vydūno tekstų redagavimui: rašytojas prašo Šaulio „atsargiai“ keisti žodžius, nuolat ieško tinkamų lietuviškų atitikmenų įvairioms sąvokoms įvardyti, kita vertus, akiai Šaulio taisymais nepasitiki, diskutuoja ir ginčijasi dėl tam tikrų žodžių vartosenos (p. 470). Kitaip nei Pšibiliauskienė ar Bitė, Vydūnas, kaip rašo Bončkutė, regis, „mažiau taikėsi prie to meto skaitytojų auditorijos, [...] ieškojo naujų raiškos galimybių ir jas stengėsi apginti nuo redaktoriaus“ (p. 471). Ši išsami kompleksinė laiškų analizė aiškiai parodo, kad Šaulys, pasak Bončkutės, „laikytinas vienu svarbiausių XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūros lauko dalyvių“ (p. 470).

Baigiant norėtusi paminėti keletą leidybinio, tiksliau – redakcinio, pobūdžio pastebėjimų. Korektūros klaidelių (jų, deja, neišvengia turbūt nė vienas šiuolaikinis leidinys) rinkinyje pasitaikė nemažai. Knygai būtų labai pravertusi atidesnė teksto redaktoriaus(-ės), korektoriaus(-ės) akis. Kiek apmaudu, kad pirmasis rinkinio straipsnis lyg liko iki galo nesuredaguotas, skaitant atrodo, kad supainiotas kai kurių pasitraipų eiliškumas (p. 14 ir 15). Ir kituose tekstuose, parengtuose pranešimų pagrindu, liko skaitytojui nieko nesakančių nuorodų – pavyzdžiui, taip ir neaišku, prieš kokį „pusmetį“ (t. y. kada) Kaune buvo pastatytas spektaklis „Pagalvės mokesčio rinkėjas“, minimas Pacevičiaus straipsnyje (p. 123). Anglišių tekstų kokybė taip pat nevienoda (gal dėl to, kad rašyta neanglakalbių): gimtakalbio žvilgsnis vietomis būtų pravertęs redaguojant prancūzų Ruggiu ir Arnoul ar šveicaro Brändle straipsnius, tikrinant anglišių leidinių nuorodas išnašose. Ne visur nuosekliai straipsniuose laikomasi citavimo praktikos: vieni autoriai cituojamus veikalus pateikia tiek originalo, tiek lietuvių kalba, kiti – tik originalo kalba; matyt, per skubėjimą liko neišversta, pavyzdžiui, p. 269 pateikta dienoraščio ištrauka. Ne visur maketuojant nuosekliai išlaikyti tie patys šriftai – pavyzdžiui, Bončkutės straipsnyje Vydūno laiškų citatos dėl jose esančių diakritinių ženklų gausos, matyt, rinktose *Palemono* šriftu, retkarčiais šiuo šriftu surinktas ir straipsnio tekstas (pavyzdžiui, p. 466).

Žinoma, redakcinio pobūdžio netolygumų tokios apimties rinkinyje turbūt sunku išvengti; jie jokių būdu nemenkina rinkinio kokybės turinio ir koncepcijos atžvilgiu.

Belieka viltis, kad ši knyga įkvėps ir kitus tyrėjus (ypač kalbininkus) imtis lietuviškos egodokumentikos paveldo tyrimų. Recenzuotame rinkinyje tik epizodiškai aptarta kalbinės tapatybės raiška egodokumentikoje. Tokia tyrimų perspektyva lietuviškame kontekste padėtų fiksuoti lietuviškosios (kalbinės) tapatybės suvokimą, jos raidą, sąsajas su socialiniais, politiniais, ideologiniais visuomenės pokyčiais ir kt., tuo labiau kad per kelerius metus sukaupti egodokumentinio paveldo duomenynai (LEGODOK ar AKdb) tokioms analizėms atveria gausius iki šiol netirtų šaltinių klodus.

Literatūra:

- AKdb – *Asmeninės lietuvių rašomosios kalbos duomenų bazė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Čikaga: Iliojaus universiteto PLB Lituanistikos katedra (www.musulaiskai.lt).
- DEKKER, RUDOLF, 2002: „Introduction“, *Egodocuments and History: Autobiographical Writing in Its Social Context since the Middle Ages*, ed. by Rudolf Dekker, Hilversum: Verloren Publishers, 7–20.
- LEGODOK – *Lietuvos egodokumentinis paveldas*, Vilnius: Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas (<http://legodoc.lt>).
- TAMOŠIŪNAITĖ, AURELIJA, 2012: „Laiškų duomenų bazės, tekstynai ir duomenynai: užsienio perspektyva“, *ALT* 14, 395–416.
- TAMOŠIŪNAITĖ, AURELIJA, 2014: „Letter writing as a social practice: self-reference to writing in Lithuanian correspondence“, *Lituanus* 60(3), 31–56.
- WAL, MARIJKE J. VAN DER; GIJSBERT RUTTEN, 2013: „Ego-documents in a historical sociolinguistic perspective“, *Touching the Past. Studies in the historical sociolinguistics of ego-documents*, ed. by Marijke J. van der Wal, Gijsbert Rutten, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–17.

AURELIJA TAMOŠIŪNAITĖ
Lietuvių kalbos katedra
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 52
LT-44244 Kaunas, Lietuva
el. p.: a.tamosiunaite@hmf.vdu.lt

Gauta 2014 m. spalio 16 d.